

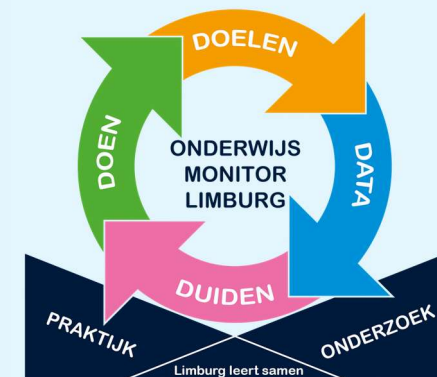
Kritische denkhouding van leerlingen en leefbaarheid van de wijk

Onderzoek op basis van de
OnderwijsMonitor Limburg

Mei 2026

Tim Henneman
Sanne van Wetten
Trudie Schils

Deze factsheet is gebaseerd op de masterscriptie van Tim Henneman, docent Nederlands en coördinator Burgerschap op het Beroepscollege Parkstad Limburg.

Introductie

De wijk waarin je opgroeit in Nederland hangt samen met een heleboel andere factoren in het leven. Onderzoek laat zien dat wijken met lagere leefbaarheidsscores bijvoorbeeld samenhangen met een minder gunstige cognitieve ontwikkeling en een lagere levensverwachting. Een van de dingen waar nog weinig onderzoek naar is gedaan is de relatie tussen de leefbaarheid van een wijk en persoonlijkheidskenmerken. In deze factsheet gaan we in op de relatie tussen de leefbaarheid van de wijken waarin leerlingen wonen en één specifieke persoonlijkheidscomponent van hen: hun kritische houding.

De kritische houding is de mate waarin een persoon geneigd is om kritische vragen te stellen, zijn scepticisme, en zijn nieuwsgierigheid^{[1][2][3]}. De kritische denkhouding speelt een grote rol in factoren als mentaal welzijn en schoolresultaten^{[4][5]}. Daarnaast kunnen ook leerlingkenmerken als onderwijstype, geslacht, en leeftijd een verschillende invloed uitoefenen op de kritische denkhouding.

De OnderwijsMonitor Limburg (OML) stelt leerlingen verschillende vragen waarmee hun persoonskenmerken, waaronder de kritische houding, geslacht, onderwijstype, mentaal welzijn en leeftijd, gemeten worden. Daarnaast noteert de OML ook de postcode van de wijk waar leerlingen vandaan komen. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken noteert verder de leefbaarheidsscores van vrijwel alle postcodes in Nederland^[6].

In deze factsheet presenteren we resultaten van onderzoek naar de relatie tussen de leefbaarheid van de wijken van middelbare scholieren in Limburg, hun kritische denkhouding en andere eerdergenoemde leerlingkenmerken. Dit doen we met behulp van data die in 2022 verzameld is. We tonen achtereenvolgens:

- ❖ De relatie tussen kritische denkhouding en enkele achtergrondkenmerken van leerlingen: onderwijstype, geslacht en leeftijd
- ❖ De relatie tussen leefbaarheid van de wijk en kritische denkhouding
- ❖ De relatie tussen mentaal welzijn en kritische denkhouding

Resultaten in het kort

- ❖ Er is geen significant verschil in de kritische denkhouding tussen leerlingen van verschillende opleidingstypes (vmbo, havo, vwo).
- ❖ Meisjes rapporteren een significant hogere kritische denkhouding dan jongens.
- ❖ Oudere leerlingen rapporteren een significant hogere kritische denkhouding dan jongere leerlingen.

Er is een negatieve relatie tussen leefbaarheid van de wijk en kritische denkhouding:

- ❖ Lagere leefbaarheid van de wijk hangt samen met een hogere kritische denkhouding
- ❖ Hogere leefbaarheid van de wijk hangt samen met een lagere kritische denkhouding

Er is een positieve relatie tussen mentaal welzijn en kritische denkhouding:

- ❖ leerlingen met hoger mentaal welzijn laten een kritischere denkhouding zien

Beschrijving leerlingpopulatie in het onderzoek

Tabel 1 geeft een overzicht van het aantal leerlingen waarvan de data in deze factsheet onderzocht wordt en een aantal van hun achtergrondkenmerken (n = 3893).

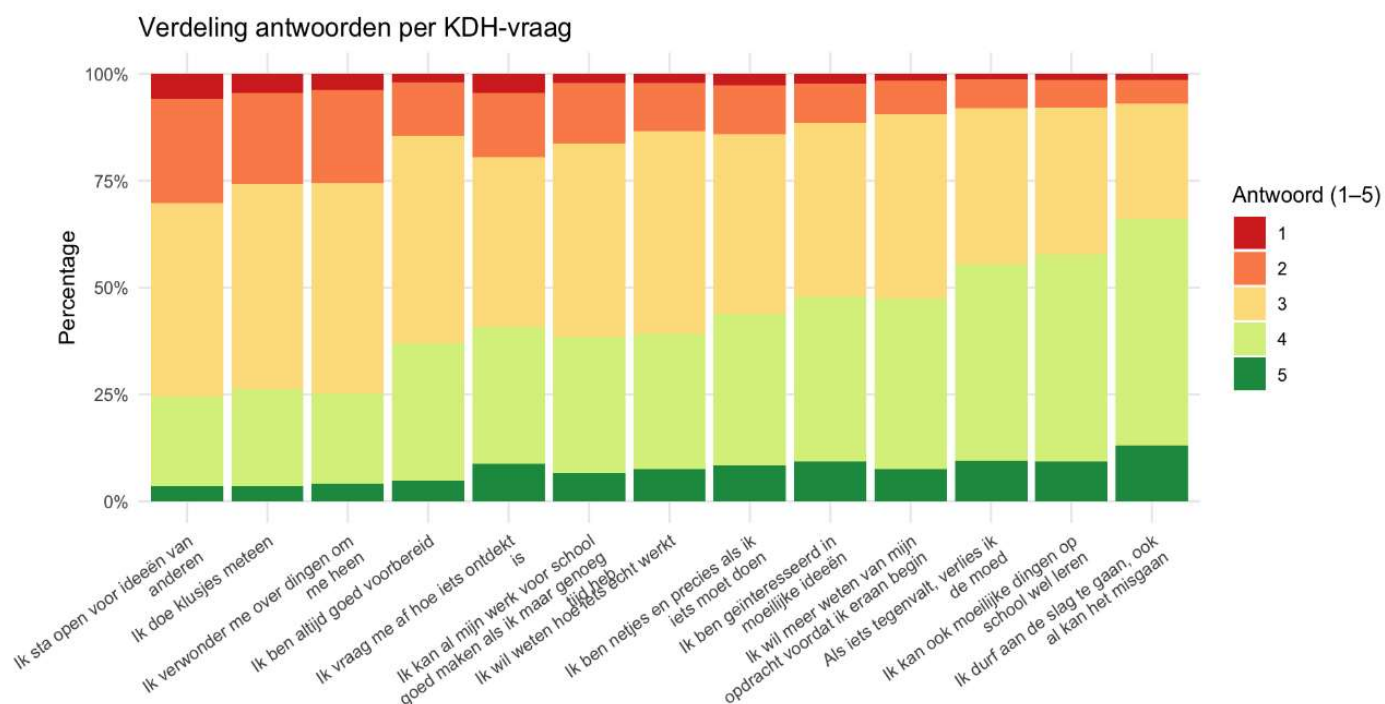
Tabel 1: Overzicht deelnemende leerlingen

	Aantal leerlingen	Percentage
Geslacht		
Jongens	1880	49,8%
Meiden	1892	50,2%
Opleidingstype		
Vmbo-bb	243	6,4%
Vmbo-kb	468	12,4%
Vmbo-gt	182	4,8%
Vmbo-t	611	16,2%
Havo	1290	34,2%
Vwo	978	25,9%

Kritische denkhouding

Om de kritische denkhouding van leerlingen te meten is een aantal stellingen aan leerlingen voorgelegd. De verschillende stellingen meten in totaal vier verschillende onderdelen van de kritische denkhouding: (1) analytisch zijn, (2) nieuwsgierig zijn, (3) systematisch zijn, en (4) vertrouwen hebben in eigen redeneervermogen^[1]. Leerlingen konden antwoorden op een schaal van (1) “helemaal niet mee eens” tot (5) “helemaal mee eens”. Om een algemeen beeld te verkrijgen zijn deze stellingen samengevoegd in een index¹. Figuur 1 laat de verdeling van de scores op deze items zien.

Figuur 1: kritische denkhouding van leerlingen

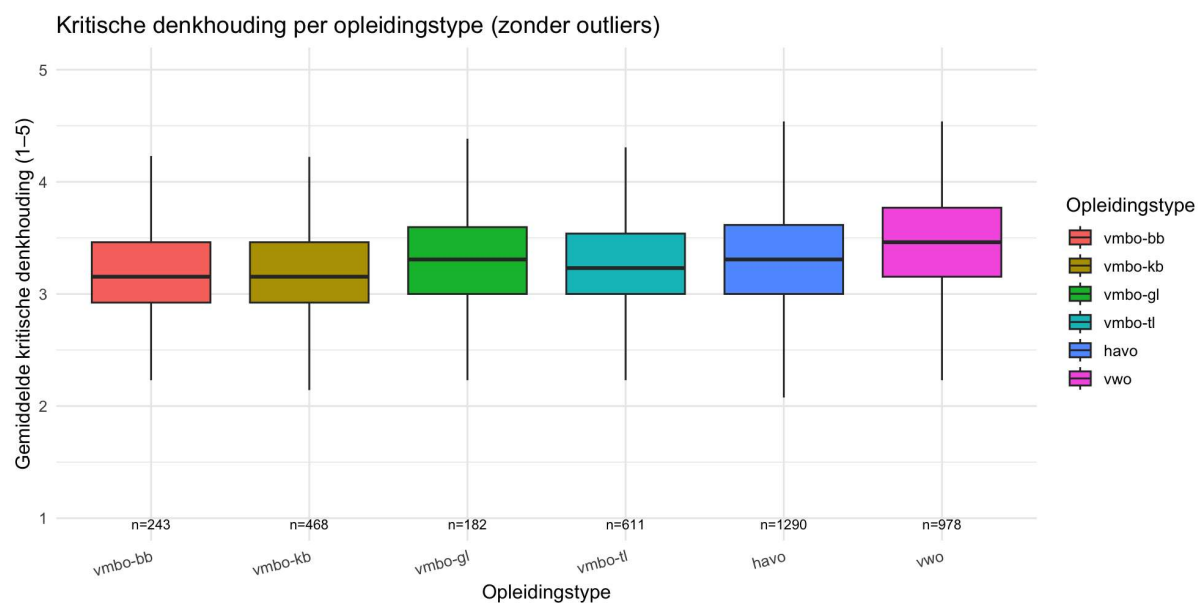

¹ De items binnen deze index hebben samen een Cronbach's alpha van 0,82, waarmee ze intern voldoende consistentie tonen. De index is gestandaardiseerd met gemiddelde 0 en standaarddeviatie 1.

Onderwijstype en kritische denkhouding

Figuur 2 toont de spreiding van de kritische denkhouding van leerlingen op de verschillende onderwijstypen. Alle onderwijstypen laten een vergelijkbare kritische denkhouding zien. Hierbinnen is er wel sprake van bescheiden verschillen. Zo hebben vwo'ers gemiddeld genomen een iets beter ontwikkelde kritische denkhouding dan bijvoorbeeld vmbo-basis leerlingen. Dit verschil is echter niet significant.

Figuur 2: kritische denkhouding van leerlingen naar onderwijstype

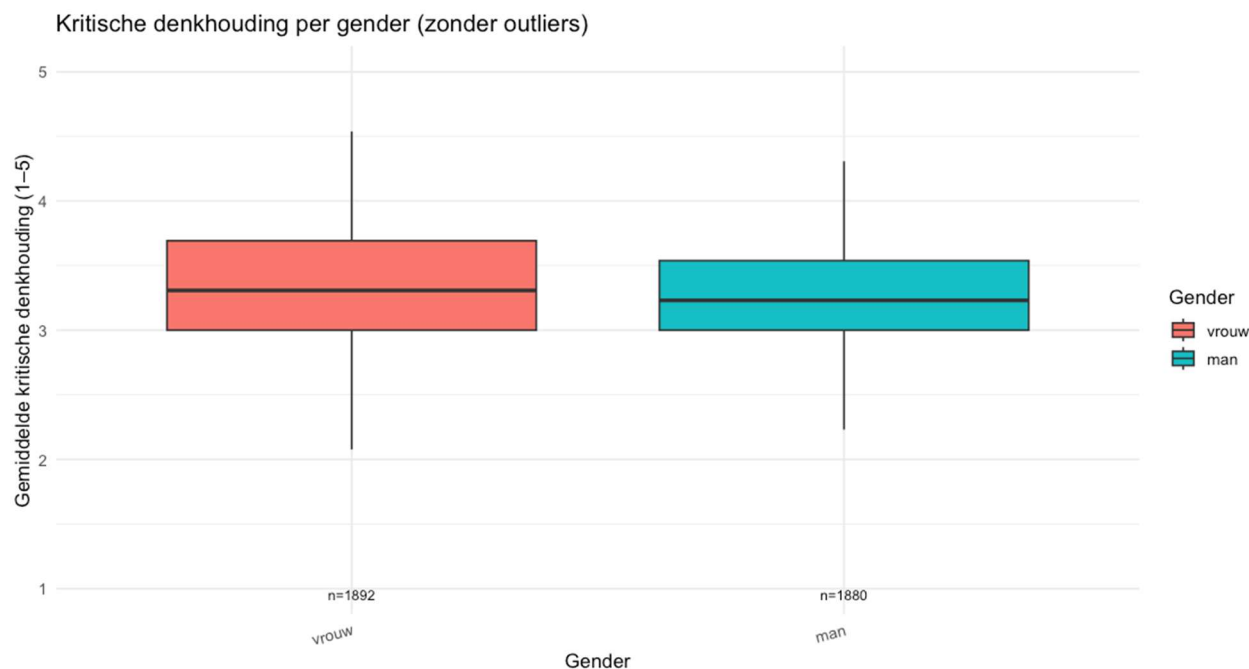

Leeswijzer: De figuur laat per opleidingstype, via een boxplot, zien hoe leerlingen scoren op kritische denkhouding (1 = laag, 5 = hoog). De lijn in het midden van elke doos geeft de mediaan weer, en de lengte van de box toont waar 75% van de leerlingen zitten. De lijnen buiten de box lopen tot de minimale en maximale waarden.

Geslacht en kritische denkhouding

Figuur 3 toont de spreiding van de kritische denkhouding-scores, uitgesplitst naar geslacht. Uit de regressieanalyse blijkt dat geslacht een significante voorspeller is voor de kritische denkhouding: meisjes scoren gemiddeld hoger dan jongens (beta = -0.13, $p < 0.01$). Hoewel dit verschil statistisch significant is, laat de boxplot een overlap zien tussen beide geslachten. Dit betekent dat de verschillen tussen jongens en meisjes niet heel groot zijn. De boxplot van de meisjes is groter dan die van de jongens, wat betekent dat er meer spreiding is bij de meisjes in hun kritische denkhouding.

Figuur 3: kritische denkhouding van leerlingen naar geslacht

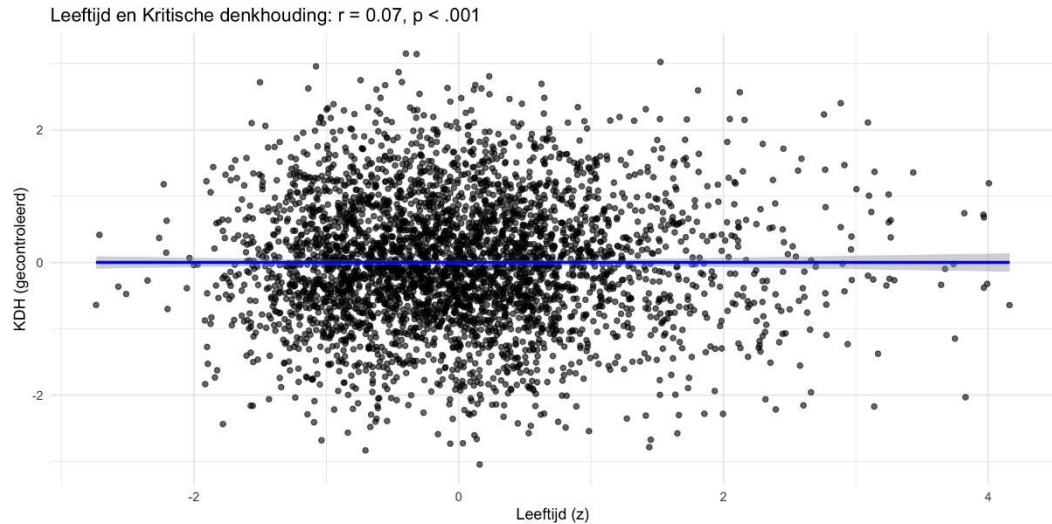

Leeswijzer: De figuur laat per geslacht, via een boxplot, zien hoe leerlingen scoren op kritische denkhouding (1 = laag, 5 = hoog). De lijn in het midden van elke box geeft de mediaan weer, en de lengte van de doos toont 75% van de leerlingen zitten. De lijnen buiten de box lopen tot de minimale en maximale waarden.

Leeftijd en kritische denkhouding

Figuur 4 toont de gemiddelde correlatie tussen leeftijd en de kritische denkhouding van leerlingen. Er is een significante en positieve correlatie tussen de leeftijd van leerlingen en hun kritische denkhouding. Dit wil zeggen dat oudere leerlingen gemiddeld een beter ontwikkelde kritische denkhouding hebben dan jongere leerlingen. De gevonden correlatie is echter klein.

Figuur 4: correlatie tussen leeftijd en kritisch denkhouding van leerlingen

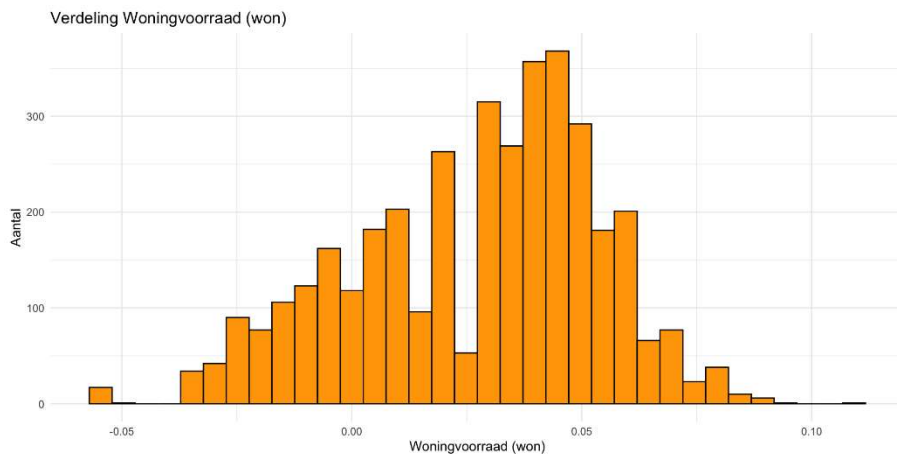

Leeswijzer: Ieder bolletje is een leerling. De weergegeven correlatie heeft een waarde van $r = 0.07$ en is significant met $p < 0.001$.

Leefbaarheid

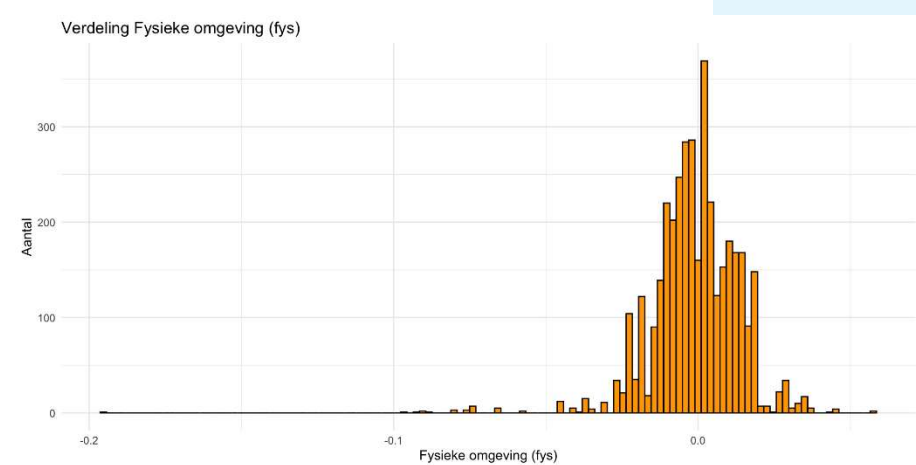
Om de leefbaarheid te meten is gebruik gemaakt van data uit de Leefbaarometer van de Rijksoverheid. Deze data is gekoppeld aan de postcodes van leerlingen uit de OML. De Leefbaarometer meet de leefbaarheid van wijken op vijf verschillende vlakken: (1) woningvoorraad, (2) fysieke omgeving, (3) voorzieningen, (4) sociale samenhang, en (5) overlast en onveiligheid. Figuren 5 tot en met 9 tonen de histogrammen van de verschillende factoren die zichtbaar maken hoe de factoren in een wijk afwijken van het landelijk gemiddelde. Figuur 10 geeft de gemiddelde leefbaarheidsscore per wijk².

Figuur 5: kwaliteit woningvoorraad

Leeswijzer: Op de x-as staat de kwaliteitsscore van de woningvoorraad in de wijk. Op de y-as staat het aantal wijken met die score. De kwaliteit van de woningvoorraad in de wijk wordt gemeten aan de hand van verschillende factoren zoals bijvoorbeeld de oppervlakte van de woningen, de hoeveelheid woningleegstand, en de bouwperiode van woningen^[7].

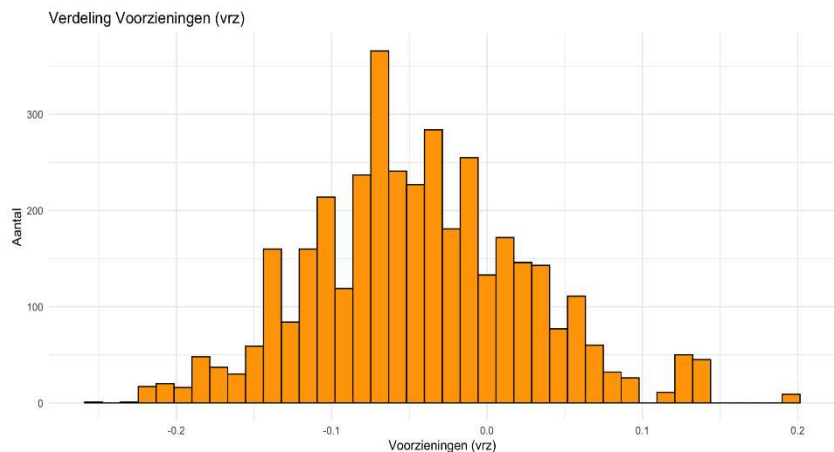
Figuur 6: kwaliteit fysieke omgeving

Leeswijzer: Op de x-as de staat kwaliteitsscore van de fysieke omgeving in de wijk. Op de y-as staat het aantal wijken met die score. Onder de fysieke omgeving vallen alle factoren waar de bewoner van een wijk zich dagelijks in begeeft. Denk aan de nabijheid van groen, zendmasten, en windturbines^[7].

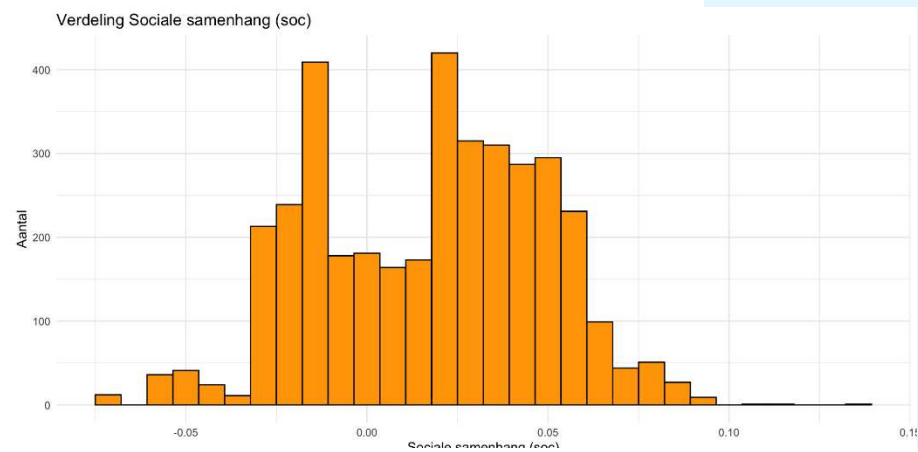
² Deze gemiddelde leefbaarheidsscore is een gewogen gemiddelde van de eerdere vijf factoren. In Mandemakers et al. (2021) wordt duidelijk gemaakt hoe dit gewogen gemiddelde op een wetenschappelijk valide en betrouwbare wijze tot stand is gekomen.

Figuur 7: kwaliteit voorzieningen

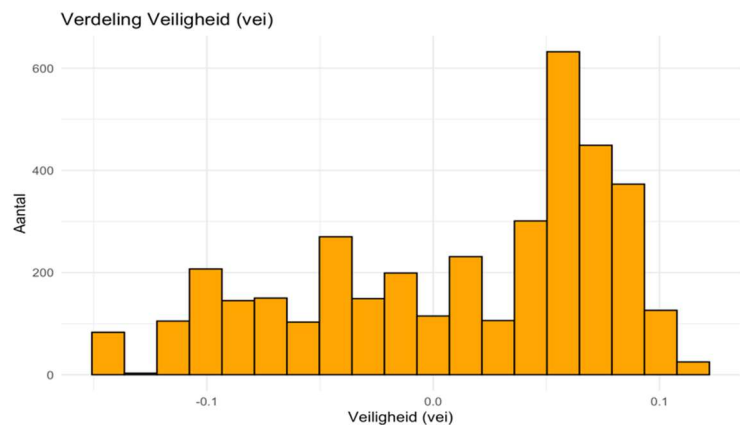
Leeswijzer: De x-as toont de kwaliteitsscore van de voorzieningen in de wijk en de y-as het aantal wijken met die score. De kwaliteit van de voorzieningen wordt gemeten door onder andere de nabijheid van basisscholen, de concentratie van supermarkten, en de mate van werkgelegenheid^[7].

Figuur 8: sociale samenhang

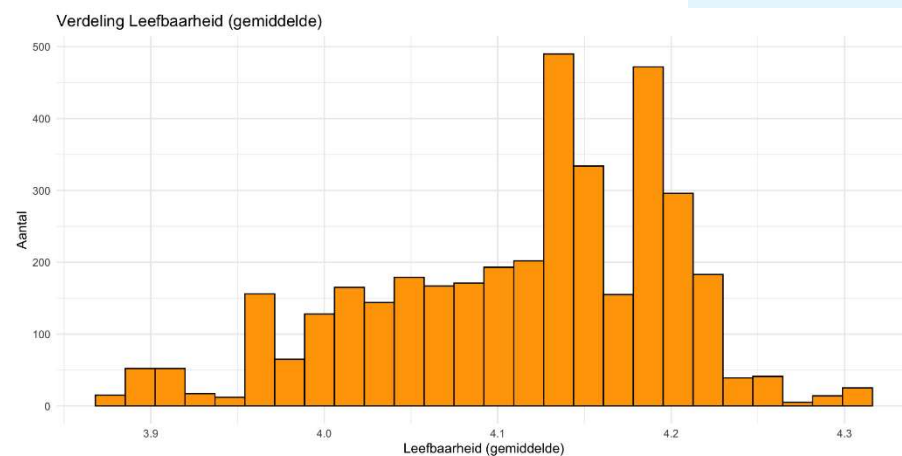
Leeswijzer: De x-as toont de kwaliteitsscore van de sociale samenhang in de wijk en de y-as het aantal wijken met die score. De mate van sociale samenhang wordt gemeten door de levensfase van de bewoners, de inwonersdichtheid van de wijk, en de ervaren sociale cohesie^[7].

Figuur 9: overlast en onveiligheid

Leeswijzer: De x-as toont de kwaliteitsscore van de veiligheid in de wijk en de y-as het aantal wijken met die score. De mate van veiligheid wordt gemeten door het aantal geregistreeerde misdrijven, de ervaren overlast, en de ervaren onveiligheid^[7].

Figuur 10: leefbaarheidsscore

Leeswijzer: De x-as toont de kwaliteitsscore van de overall leefbaarheid in de wijk en de y-as het aantal wijken met die score.

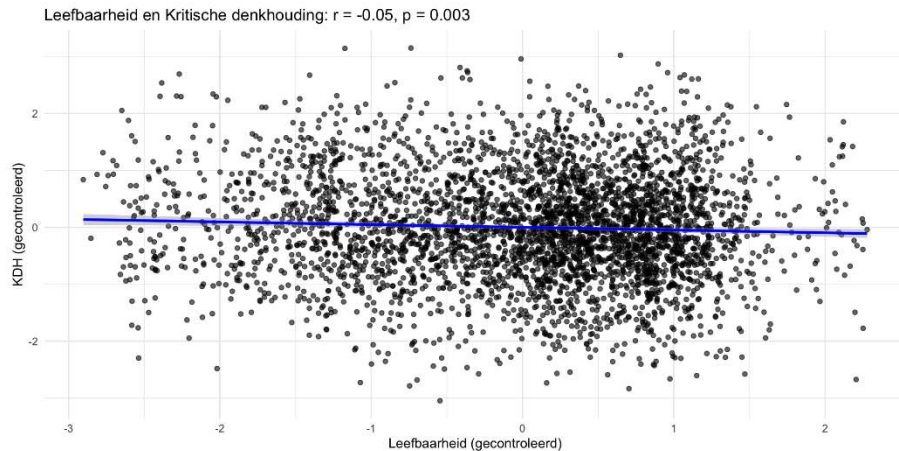
Kritisch denken: analyse

In de volgende analyses kijken we naar de relatie van kritische denkhouding met leefbaarheid, geslacht, mentaal welzijn, onderwijstype en leeftijd. Hier volgen de resultaten van deze analyses uitgezet per onderwerp.

Leefbaarheid en kritische denkhouding

Figuur 11 laat een significante negatieve correlatie zien tussen de leefbaarheid van de wijk waarin leerlingen opgroeien en hun kritische denkhouding. Dit wil zeggen dat leerlingen uit een wijk met een minder grote leefbaarheid gemiddeld genomen een licht hogere score op kritische denkhouding hebben dan leerlingen uit wijken met een grote leefbaarheid. Dit verband is echter wel klein, en zal in de praktijk weinig verschil maken.

Figuur 11: correlatie tussen leefbaarheid van de wijk en kritische denkhouding leerlingen

Leeswijzer: Ieder bolletje in de grafiek is een leerling in een wijk. De weergegeven correlatie heeft een waarde van $r = -0.05$ en is significant met $p < 0.05$.

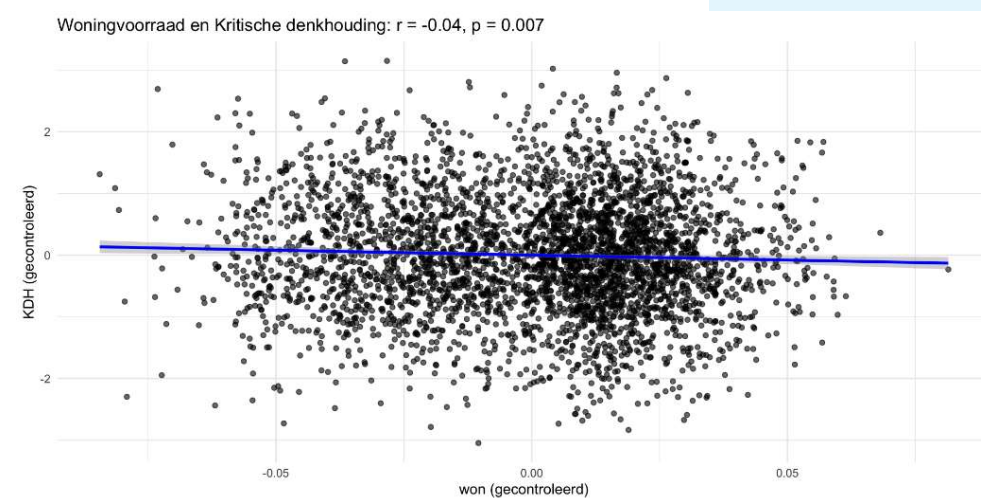
Leefbaarheid en kritische denkhouding uitgesplitst naar leefbaarheidsfactor

Zoals eerder gezegd bestaat leefbaarheid uit vijf verschillende factoren: (1) woningvoorraad, (2) fysieke omgeving, (3) voorzieningen, (4) sociale samenhang, en (5) overlast en veiligheid. In de hier volgende figuren zijn de correlaties van deze leefbaarheidsfactoren met kritische denkhouding uiteengezet.

Woningvoorraad

Figuur 12 toont de correlatie tussen de kwaliteit van de woningvoorraad en de kritische denkhouding van leerlingen. De kwaliteit van de woningvoorraad wordt gemeten door de kijken naar verschillende factoren zoals de hoeveelheid leegstand in een wijk, het type woning in een wijk, en de grootte van de woning in een wijk^[7]. De figuur laat een licht negatieve correlatie zien. Dit wil zeggen dat leerlingen uit een wijk met een lagere kwaliteit van woningen, een gemiddeld genomen licht hogere score op kritische denkhouding hebben dan leerlingen uit wijken met hoge leefbaarheid. Dit verband is echter wel klein en zal in de praktijk weinig verschil maken.

Figuur 12: kwaliteit woningvoorraad wijk en kritische denkhouding leerlingen

Leeswijzer: ieder bolletje in de grafiek is één leerling in een wijk. De weergegeven correlatie heeft een waarde van $r = -0.04$ en is significant met $p < 0.05$.

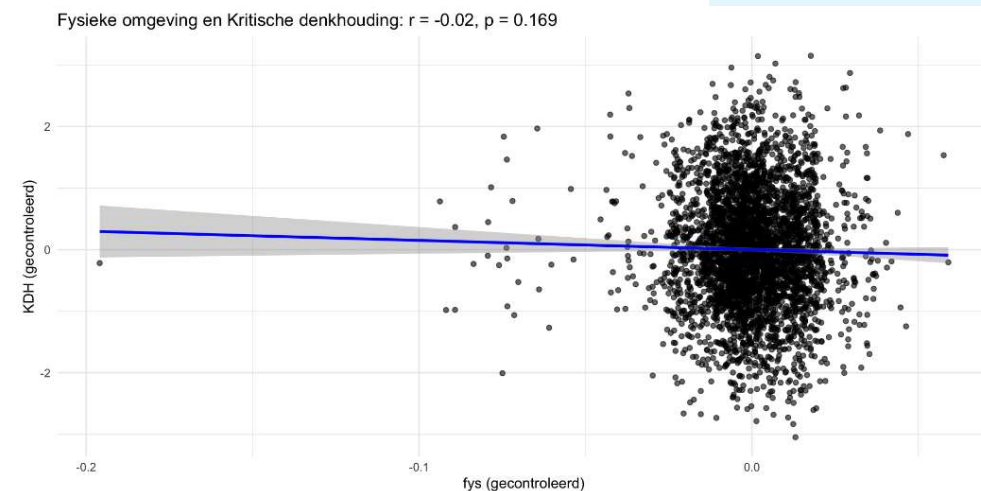
Fysieke omgeving

Figuur 13 toont de correlatie tussen de fysieke omgeving en de kritische denkhouding van leerlingen. De kwaliteit van de fysieke omgeving wordt gemeten door te kijken naar verschillende factoren, zoals of er groen is, of er vijvers of meertjes zijn en of er sprake is van luchtvervuiling^[7]. Er is geen verband tussen de fysieke omgeving waarin een leerling opgroeit en zijn kritische denkhouding. De weergegeven correlatie is namelijk niet significant.

Voorzieningen

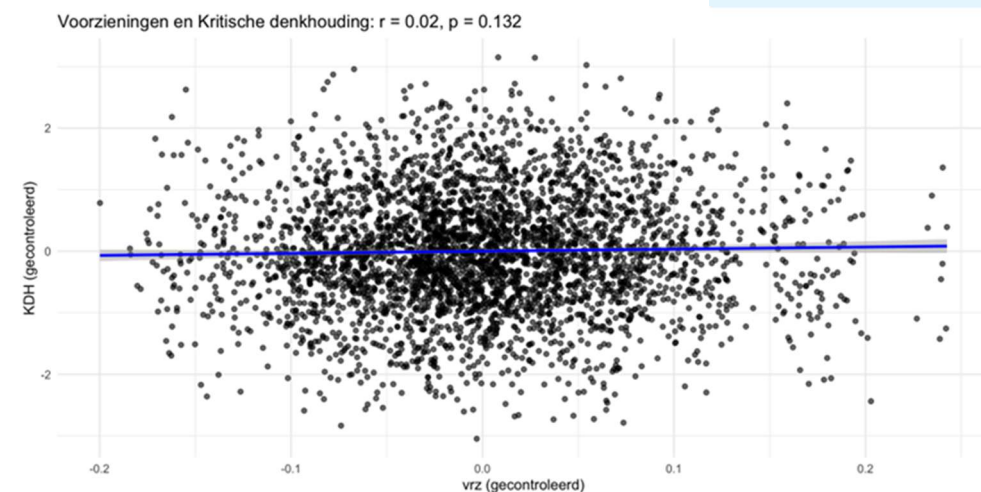
Figuur 14 toont de correlatie tussen de kwaliteit en aanwezigheid van voorzieningen en de kritische denkhouding van leerlingen. De kwaliteit van de voorzieningen wordt gemeten door te kijken naar verschillende factoren zoals de aanwezigheid van openbaar vervoer, gezondheidszorg, of recreatievoorzieningen^[7]. Er is geen verband tussen de aanwezige voorzieningen van de wijk waarin een leerling opgroeit en zijn kritische denkhouding. De weergegeven correlatie is namelijk niet significant.

Figuur 13: fysieke omgeving wijk en kritische denkhouding leerlingen

Leeswijzer: Ieder bolletje in de grafiek is één leerling in een wijk. De weergegeven correlatie heeft een waarde van $r = -0.02$ en is niet significant met $p = 0.169$.

Figuur 14: voorzieningen wijk en kritische denkhouding leerlingen

Leeswijzer: Ieder bolletje in de grafiek is één leerling in een wijk. De weergegeven correlatie heeft een waarde van $r = 0.02$ en is niet significant met $p = 0.132$.

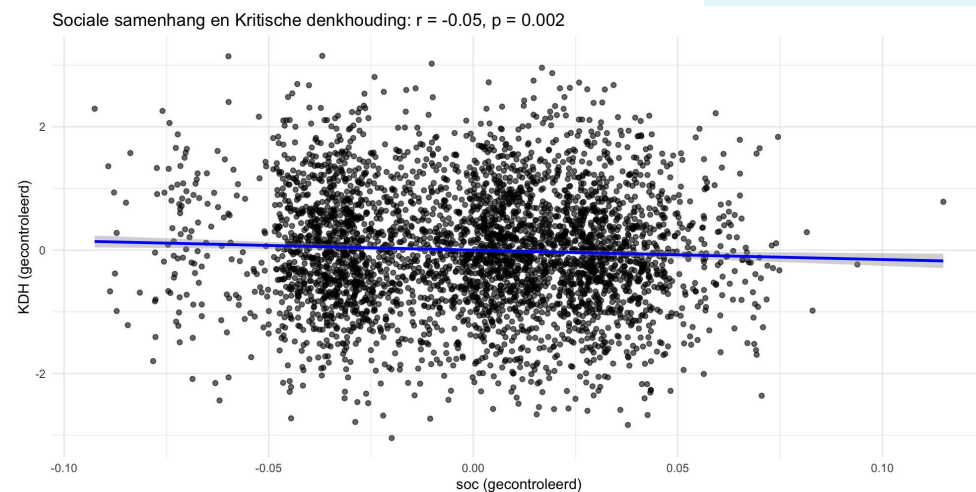
Sociale samenhang

Figuur 15 toont de correlatie tussen de sociale samenhang in een wijk en de kritische denkhouding van leerlingen. De sociale samenhang in een wijk wordt gemeten door te kijken naar verschillende factoren zoals de aanwezigheid van sociale contacten, en het gevoel van saamhorigheid^[7]. Er is een licht negatieve correlatie. Dit wil zeggen dat leerlingen uit een wijk met een lagere sociale samenhang gemiddeld genomen een licht hogere score op kritische denkhouding hebben dan leerlingen uit wijken met hoge leefbaarheid. Dit verband is echter klein, en zal in de praktijk weinig verschil maken.

Overlast en Onveiligheid

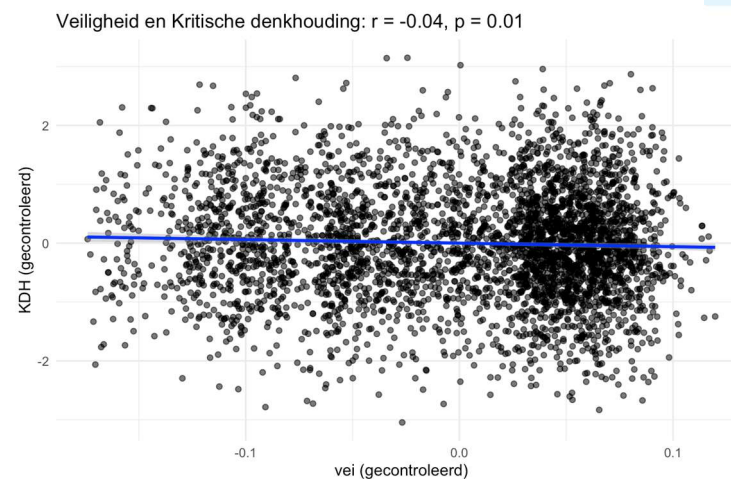
Figuur 16 toont de correlatie tussen de veiligheid van een wijk en de kritische denkhouding van leerlingen. De mate van veiligheid in een wijk wordt gemeten door te kijken naar het aantal geweldsmisdrijven, ordeverstoringen en vernielingen, en de mate van ervaren overlast en veiligheid^[7]. Er is een licht negatieve correlatie zichtbaar. Dit wil zeggen dat leerlingen uit een onveilige wijk gemiddeld genomen een iets hogere score op kritische denkhouding hebben dan leerlingen uit een veilige wijk. Dit verband is echter klein, en zal in de praktijk weinig verschil maken.

Figuur 15: sociale samenhang wijk en kritische denkhouding leerlingen

Leeswijzer: Ieder bolletje in de grafiek is één leerling in een wijk. De weergegeven correlatie heeft een waarde van $r = -0.05$ en is significant met $p < 0.05$.

Figuur 16: veiligheid wijk en kritische denkhouding leerlingen

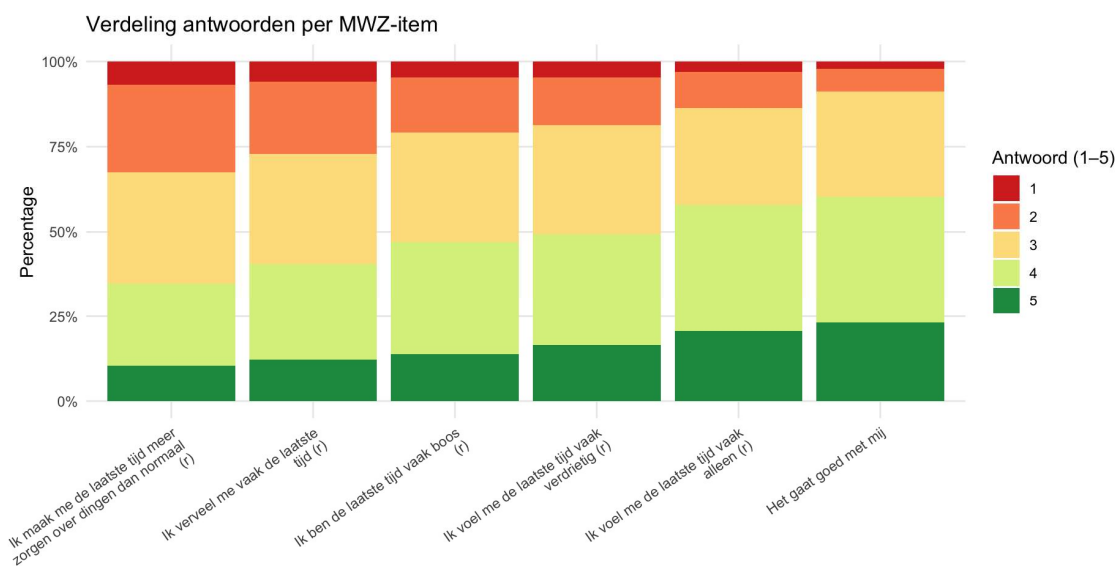

Leeswijzer: Ieder bolletje in de grafiek is één leerling in een wijk. De weergegeven correlatie heeft een waarde van $r = -0.04$ en is significant met $p < 0.05$.

Mentaal Welzijn

Om het mentale welzijn van leerlingen te meten is gebruik gemaakt van zes stellingen in de OML, die werden beantwoord op een schaal van (1) “helemaal niet”, tot en met (5) “helemaal wel”. Figuur 17 laat de scores op deze verschillende stellingen zien. De stellingen zijn samengevoegd in een index, die voor de rest van het onderzoek is gebruikt³.

Figuur 17: mentaal welzijn van leerlingen

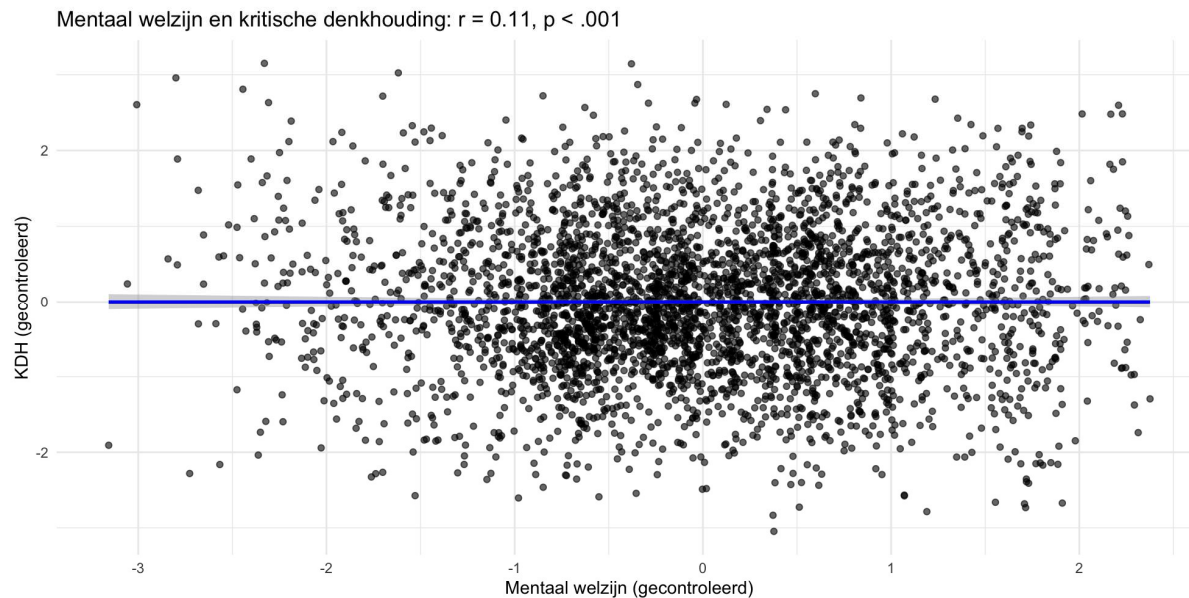

³ De items binnen deze index hebben samen een Cronbach's alpha van 0,87, waarmee ze voldoende interne consistentie tonen. De items waar een “r” achter staat zijn in de analyse qua waarde omgekeerd, zodat ze mentaal welzijn op een positieve manier meten. De index is gestandaardiseerd met gemiddelde 0 en standaarddeviatie 1.

Mentaal welzijn en kritische denkhouding

Figuur 18 toont de gemiddelde correlatie tussen mentaal welzijn en de kritische denkhouding van leerlingen. Er is een significante en positieve correlatie tussen het mentale welzijn van leerlingen en hun kritische denkhouding. Dit wil zeggen dat kinderen met een hoger mentaal welzijn doorgaans een licht beter ontwikkelde kritische denkhouding hebben. Deze correlatie is echter wel klein.

Figuur 18: mentaal welzijn en kritische denkhouding leerlingen

Leeswijzer: Ieder bolletje is een leerling. De weergegeven correlatie heeft een waarde van $r = 0.11$ en is significant met $p < 0.001$.

Aanbevelingen voor de schoolpraktijk

De kritische denkhouding van leerlingen is een belangrijke factor die samenhangt met onderwijssucces^[4]. Met name in de meer theoretische onderwijstypen is er aandacht voor kritische denkhouding.

Deze factsheet laat zien dat enkel focussen op de kritische denkhouding in theoretische onderwijstypen, onvoldoende recht zou doen aan leerlingen van meer praktische onderwijstypen. Dit omdat er een onvoldoende verschil lijkt te zijn in kritische denkhouding tussen leerlingen van praktische en theoretische onderwijstypen.

Daarnaast laat deze factsheet zien dat kinderen uit wijken met een lagere leefbaarheid niet slechter - maar zelfs gemiddeld iets beter - scoren op hun kritische denkhouding. Dit laat zien dat stereotypen over verschillen in kritische denkhouding op basis van onderwijstype en wijk naar waarschijnlijkheid ongefundeerd zijn.

Gelukkig zijn er initiatieven die ook op de praktijkgerichtere onderwijstypen kritisch denken bevorderen. Het project “democratisering van kritisch denken” van de werkplaats burgerschap is hier een goed voorbeeld van. In dit project werken verschillende onderwijsprofessionals samen aan het verankeren van kritisch denken binnen het mbo. Daarnaast neemt kritisch denken een belangrijke plek in binnen de SLO conceptkerndoelen voor burgerschap die binnenkort voor de onderbouw van alle onderwijstypen gelden. Ook binnen het vak Mens en Maatschappij (vmbo) en Maatschappijleer (havo/vwo) is kritisch denken een belangrijk onderdeel van de karakteristiek van de SLO.

Bovendien blijft het belangrijk om aandacht te hebben voor hoge verwachtingen; ook op het gebied van kritisch denken. Deze factsheet laat zien dat de kritische denkhouding niet enkel aanwezig is bij een enkele ‘doelgroep’, maar dat leerlingen van alle onderwijstypen en verschillende wijken grofweg hetzelfde scoren op deze factor.

Bronnen

- [1] Facione, P. (1990). Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction (The Delphi Report). <https://philarchive.org/archive/faccta>.
- [2] Halpern, D. F., & Dunn, D. S. (2023). Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003025412>.
- [3] Ennis, R. H. (1996). Critical Thinking Dispositions: Their Nature and Assessability. *Informal Logic*, 18(2), 165-182. https://ojs.uwindsor.ca/index.php/informal_logic/article/download/2378/1820/.
- [4] Liu Z, Li S, Shang S and Ren X (2021) How Do Critical Thinking Ability and Critical Thinking Disposition Relate to the Mental Health of University Students?. *Frontiers in Psychology*, 12:704229. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.704229>.
- [5] Liu, C., Tang, M., Wang, M., Chen, L., & Sun, X. (2023). Critical thinking disposition and academic achievement among Chinese high school students: A moderated mediation model. *Psychology in the Schools*, 60(8), 3103-3113. <https://doi.org/10.1002/pits.22906>.
- [6] Leefbaarometer (n.d.). Leefbaarometer - online informatie over de leefbaarheid in alle buurten en wijken. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. <https://www.leefbaarometer.nl/home.php>.
- [7] Mandemakers, J., Leidelmijer, K., Burema, F., Halbersma, R., Middeldorp, M. Veldkamp, J. (2021). Leefbaarometer 3.0: instrumentontwikkeling. Atlas Research. <https://www.leefbaarometer.nl/resources/LBM3Instrumentontwikkeling.pdf>.